

ABDULLA ORİPOV'UN ŞİİRLERİNDE ÖZBEK KİMLİĞİ VE ÖZBEKİSTAN

Uzbek Identity and Uzbekistan in Abdulla Oripov

Узбекистан и Узбекская личность в стихотворениях Абдулла Орипова

Fatma AÇIK*

Gazi Türkiyat, Güz 2013/13: 45-58

Özet: 20. asır başlarında Türkistan coğrafyasında yaşanan aydınlanma hareketi olarak bilinen ceditçilik maalesef Rusya'daki Ekim İhtilali nedeniyle susturulmaya çalışılmıştır. İçten gelen yenileşme fikri mukabil Ruslar, Çarlık döneminde genel valiler- Hıristiyan misyonerler ile "Medenileştirme" (!) çalışmaları sosyalist dönemde ise komiserler - dernekler ve ateist söylemlerle "komünizm yoluyla hürleştirme" politikası karşısında kimi zaman açıktan kimi zaman metaforlar yoluyla edebi eserler aracılığıyla yaşatılmıştır.

Edebi eserlerde gerek "medenileştirme" gerekse "hürleştirme" siyasetinin izlerini takip etmek mümkün olduğu gibi ceditçiliğin izlerini de edebi eserlerde özellikle şiirlerde, 1910-1938 yıllarındaki toplumsal ve milliyetçi çizgideki eserlerde olduğu gibi 1938-1960 yılları Suskunluk Dönemi hariç 1960-1986 arası Yeni Dönem Özbek şiirinde de görmek mümkündür.

İlk şiirleri 1950'lerin sonlarında yayınlanan Abdulla Oripov'un şiirlerinde de ceditçilik anlayışını izlerine sık sık rastlanır. Özbek adı ve idealini yaratmaya, yaşatmaya gayret eden şair bunu gerçekleştirebilmek için uzak geçmiş tarihe yönelmiştir. Oripov bir yandan vatanın, uğruna canlar verilen bir değer olduğunu vurgularken diğer yandan da sık sık vatan olarak Özbekistan'ı vurgulamıştır. Özbekistan milli marşını da yazan şair dini-felsefi temele dayalı sosyolojik, psikolojik, tarihsel çözümlerle Özbek edebiyatında önemli bir yere sahiptir.

Anahtar kelimeler: Abdulla Oripov, şiir, kimlik, Özbekistan

Abstract: Jedidizm, known as the enlightenment movement in Turkestan in the beginning of twentieth century was unfortunately tried to be silenced due to October Revolution in Russia. The idea of the innovation was survived against "Civilizing"! Efforts by opposing Russians, by Province governors-Christian missionaries during czarism; against "freedom by communism" policies by commissaries-societies and by atheist rhetoric as for socialism era; sometimes directly sometimes by means of metaphors through literature. As it is possible to follow the traces of the policies 'Civilizing' or 'Freeing', it is also possible to see the traces of jedidizm in literature especially in poetry, such as in the socialist and nationalist literature of 1910-1938 and in the New Era Uzbek poetry between 1960 and 1986, except the Silence Period.

Traces of jedidizm perception are frequently encountered in the poems of Abdulla Oripov whose first publication was in late 1950's. To create and keep alive the name and ideal of Uzbek, the poet has turned to distant past. While Oripov was emphasizing that homeland is an asset to die for, he has frequently emphasized that Uzbekistan is the homeland. Writer of the national anthem of Uzbekistan, the poet has a significant place in Uzbek literature with his religious-philosophic, historical

Key words: Abdulla Oripov, poem, identity, Uzbekistan

Аннотация: Джадидизм- интеллектуальное движение в Туркистане происшедшее в 20-м веке, к сожалению, было подавлено Октябрьской революцией. Но мысли оставшиеся внутри открыто или метафорой выдвигались в литературных произведениях: Русские желающие

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi. fatmaacik1@yahoo.com

обновления, работы губернаторов во времена царского государства вместе с христианскими миссионерами по «поднятию уровня цивилизации», существование социализма благодаря комиссарам, объединениям и атеистическим навыкам, попытки «дать независимость путём коммунизма» и т.д. В его литературных произведениях можно увидеть следы политики под лозунгом «оцивилизования» и «независимости», а также можно увидеть следы джадидизма особенно в стихотворениях и в произведениях написанных в 1910-1938-х годах, где главенствует общественность и национализм, потом наступает пора молчания в 1938-1960-е годы, потом начиная с 1960 года по 1986-й год приходит Новый Период Узбекского стиха где можно снова увидеть его антипатию. В стихах Абдулла Орипова которые были изданы в конце 1950-х годов также можно проследить следы джадидизма. Поэт стараясь восстановить и оживить идеал и имя Узбека углубляется в прошлое. Орипов говорил что родина драгоценна и для него не жалко умереть и каждый раз утверждал что родина это Узбекистан. Именно он и является автором гимна Узбекистана. Он своими произведениями в которых осматривает социологические, психологические и исторические аспекты страны занимает важное место в Узбекской литературе.

Ключевые слова: Абдулла Орипов, стихотворение, личность, Узбекистан.

Yaşanılan coğrafyanın insan hayatındaki önemi yadsınamaz bir gerçektir. Türklerin yaşadığı coğrafyalara baktığımızda bir lütfun yanında ağır bir sorumluluğun da omuzlarımıza yüklendiğini görürüz. Yeraltı ve yer üstü zenginlikler bakımından oldukça önemli bir coğrafya olan Türkistan Doğu, Batı ve Güney Türkistan olarak üçe bölünmüş bir durumdadır. Bu parçalı yapının doğu ve batı Türkistan kısmının sosyal, ekonomik hatta maddi- manevi hayatı özellikle son birkaç asırdır Rusya ve Çin gibi iki emperyalist dev tarafından şekillendirilmiştir.

Çalışmamıza konu olan Batı Türkistan'da yer alan Özbekistan Çarlık döneminde genel valiler- Hristiyan misyonerler ile "Medenileştirme"ye (!) çalışılmış sosyalist dönemde komiserler - dernekler ve ateist söylemlerle "komünizm yoluyla hürleş-tirme" politikasına tabii tutulmuştur. 1920-1940 arası kağıt üzerinde sınırları yeniden suni bir şekilde çizilen Batı Türkistan'ın insanı da yeniden şekillendirilmeye çalışılmış ve belli oranda başarı da (!) sağlanmıştır. Gerek "medenileştirme" gerekse "hürleş-tirme" siyasetinin izlerini edebi eserler yoluyla takip etmek mümkündür. Taine'n, "ırk ve dönem" in yanında "ortam/muhit" in de edebiyat incelemelerinde vazgeçilmez bir unsur olduğu fikrinden yola çıkarak özellikle "hürleş-tirme" dönemine ait çok sayıdaki eserden "şiiir, hikâye ve romanlardan" yola çıkarak geçen asrın panoramasını çıkarabiliriz.

"Çevre ve irsiyetin ürünü" bir varlık olan insanı anlamak için yaşadığı coğrafyayı iyi bilmek, bu coğrafyanın onun üzerindeki etkisini iyi tahlil etmek ve yine bu coğrafyanın o kişiler için ne ifade ettiğini tespit etmek gerekir. Edebiyat-coğrafya-medeniyet ilişkisinin derin bir anlam dünyası etrafında şekillendiği bir dünyada Türkistan coğrafyasında eserler veren şairlerinden biri olan Abdulla Oripov'un şiir-leri 1950'lerin sonlarına doğru yayımlanmaya başlamıştır.

Coğrafyanın temelinde var olan bütünlük ilkesi yani sınırları tabi olarak çizilmiş olması ilkesi Türkistan coğrafyası için maalesef geçerli değildir. Özbekistan dediğimiz coğrafya sun'î bölünmenin coğrafyasıdır. Yirminci yüzyılda yaşanan siyasal değişimler sonucu sun'î bölünmeler, milletler ve dillerin oluşturulmasının akabinde "Sovyet vatani", "Sovyet insan" ı tabiri uzunca bir süre edebi eserlerde işlenmiş olmasına rağmen Abdulla Oripov'un eserlerinde Sovyet vatani ve Sovyet insanının yerini Özbekistan, Özbeklerin vatani, Özbek kavramları almıştır.

Oripov Sovyet vatani anlayışına ilk itirazını 1964 yılında kaleme aldığı "Men Nechun Sevaman O'zbekistonni?" adlı şiiri ile yükseltmiştir.

...
Nechun bu tuproq, deb yig'laydi Furqat,
O, Qashqar tuprog'i, qashshoqmiding sen?
Men Nechun Sevaman O'zbekistonni?
Sebebini atgin, desalar menga.
Shoirona go'zal so'zlardan oldin,
Men ta'zim qilaman ona xalqimga:
Xalqim, tarix hukmi seni agarda,
Mangu muzliklarga eltgan bo'lsaydi,
Qorliklarni makon etgan bo'lsayding,
Mehrim bermasmidim o'sha muzlarga?
Vatanlar, vatanlar,
Bog' unsin mangulik muzda ham, ammo,
Yurtim, seni faqat boyliklaring chun
Sevgan farzand bo'lsa, kechirma aslo! (Men Nechun Sevaman O'zbekistonni 1964)

Burada dikkat çeken bir diğer nokta da coğrafi mekânın güzelliği ya da zenginliği için değil vatan olduğu için sevilmesi gerektiği düşüncesini vurgulanması olmuştur. Abdulla Oripov'un ana halkın önünde eğilmesi, Sovyet vatanından kopuşu değil Sovyet insanı şeklinde tanımlanan kimliğinden de kopuşu göstermesi bakımından önemlidir.

1941 yılında (Qashqadaryo viloyati, Koson ilçesi Neko'z köyü) doğup Taşkent Devlet Üniversitesi'nde gazetecilik eğitimi alan (1963) şairin ortak vatan temasının en çok işlendiği dönemde gençlik yılları geçmesine rağmen onun gözünde vatan doğup büyüdüğü Karakum Çölü'dür, ilham aldığı Tanrı Dağları'dır:

Goho topdim men uni, gohida chekdim firoq,
Qirg'ovul xonish qilgan to'qaylarga burdim yuz.
Bir tomon Turkman eli, bir tomon -Qoraqalpoq,
Ya nasib deb Cayxunning etagiga cho'kkan tiz..." (1987: 93)

Resmedilen coğrafya bizzat içinde yaşanan hayatın tabii parçaları olarak verilmiştir. Her medeniyet bir şehir getirmiştir. Medeniyetlerin kendilerine mahsus şehirleri vardır. Bu, yalnız mimarî üslup bakımından değil, hayat üslubu bakımından da göze çarpan bir farktır. Türk- İslam medeniyetinin kendine mahsus

ehirlerinden olan Buhara, Semerkant, Hiva'dan gurur duyduğunu belirten Oripov, bu şehirleri belli anlam dünyaları yükleyerek iirine taşır:

*O'zbekka maqtanish odatmas, garchand,
Bağ'rimmi to'lgazar ushbu kun gurur:
Toshkent, Buxoro, Xevoq, Samarqand,
Xar biri cahonning bezagi bo'lur* (Quyash Shahri 1983:40)

Oripov, zbek halkının vnmekten holanmadığını ancak Taşkent, Buhara, Hiva, Semerkant gibi dünyayı gzelletiren ehirlerle gurur duymamanın, övünmenin mümkün olmadığını belirtmektedir. Elbette ki bu şehirler tabiat güzelliğinin yanında bir dönem ilmi çalışmaların merkezi olması nedeniyle övünç kaynağıdır. Oripov'un iirine coğrafya merkezli bakıldığında; Taşkent, Semerkant, Buhara, Hiva ehirleri maneviyatı, maneviyatın merkezine doğru gidildiğinde de "dirili"i sembolize etmektedir.

Edebiyat dünyası toplumsal uyumun sağlandığı bir alandır ve bu toplumsal alan bütün toplumu olmasa da toplumun büyük bir bölümünü kapsar. Tarihi olaylar ve karakterler de edebiyatta her zaman "yaratılan" olay ve kişilerdir ve gerçeklikleri toplumsal bilinçle doğrudan ilişkilidir. Çoğu zaman "kimlik" ile "imaj" zde gibi algılanmaktadır. Ancak "kimlik" ve "imaj" aynı toplumsal-kültürel varlığın iki yüzü gibi değerlendirilebilir. Toplumsal kişilik yapısı, nesnel - gözlemlenebilir bir gerçeklik olarak anlaşılır ve kimlik, bu gerçekliğin dışa vurması; ülke veya toplum imajı ise bu gerçekliğin, dışardan ve yabancılarda algılanmasıdır. Dolayısıyla kimlik ile imaj özdeş değil, imaj varlığın dışardan algılanmasıyken; kimlik varlığın kendi kendini tanımlamasıdır (Güvenç 2008: 8). Bu açıdan bakıldığında dışarıdan SSCB bir bütün ve insanları da "Sovyet" kimliği altında değerlendirilmelidir. Oysa Özbekistan rnekleminde olduğu gibi Oripov ve başka birçok Türkistanlı aydın için gerçek "zbek", Türkmen, Kırđız" vb. isimler adı altında "Türk" kimliğidir.

*Bir yonda turkmanim, qirg'iz, qozog'im
Orolga termulgan qoraqalpog'im,
O'zbekim, tojigim - ko'zim-qarog'im
Jam bo'lganda qatoridan ayrilmas.*

*Ayrilsa ayrilgay tog'lar qoridan,
Ayrilgay behimmat boy ham boridan,
Vafosiz ayrilgay do'stu yoridan,
Shoir xalqi ash'oridan ayrilmas.*

*Qo'lga qalam oldim qutlug' bir kuni,
Mahtumquli she'rin bo'lib maftuni.
Agar kuylar bo'lsa Abdullo uni,
Bir umrga sho'x toridan ayrilmas.* (Ayrilmas 1996)

Gerçekte birbirinden koparılamayacak bu halkın temel vasıflarından biri fedakr olmasıdır. "O'zbekiston" adlı şiirinde şair son lokmasını evladına veren ana- baba-

lardan bahsederken aslında Gafur Gulam'ın "Sen Yetim Emassan" adlı şiirini ve onun yazılış hikâyesini hatırlamamak mümkün değil, II. Dünya Savaşı sonrası yetim kalmış Rus çocuklarını bile bağrına basan bu halkı şair; "Bir kişi var ki hepsinden büyük" diyerek nitelendiriyor:

*Bobolardan so'zladim, ammo
Bir zot borkim, baridan suyuq:
Buyuklarga baxsh etgan daho,
Ona xalqim, o'zingsan buyuk.
Sen o'zingsan, eng so'nggi nonin
O'zi emay o'g'liga tutgan. (O'zbekiston 1964)*

Şair "O'zbekiston" isimli şiirinde derin bir geçmişi olan, dünyaya nam salan bir milletin resmini çizmektedir. Bu resimde Uluğbek, Biruni, Nevai, Emir Timur ve Celaleddin Harzemşah gibi isimler yer almaktadır:

*Kechmishing bor chindan ham uzoq,
Ilg'ay olmas barchasin ko'zim.
Maqtamasman moziyni biroq,
O'tmishingni o'ylayman bir zum.
Zabtga olib keng Osiyoni,
Bir zot chiqdi mag'rur, davongir,
Ikki asr yarim dunyoni
Zir qaqshatdi Buyuk jahongir.
Aytgum, bu kun, u manim, manim.
O'zbekiston, Vatanim manim
Bobolardan so'z ketsa zinhor,
Bir kalom bor gap avvalida.
Osmon ilmi tug'ilgan ilk bor
Ko'ragoniy jadvallarida..." (O'zbekiston 1964)*

"Türkiston Bolalariga" adlı şiirinde de "Timur'un, Nevai'nin Babür ve Meşreb'in" adını duymayan, onları okumayan gençlere sitem eder, şair:

*Men Temurdan so'zlayinmi, so'zlayinmi Navoiydan,
Barchasini o'qiysiz, eshitgansiz ya roviydan.
...
Bobür bo'lib so'radingiz qo'ni-qo'shmi dunyalarni,
Mashrab bo'lib kezdingiz goh qashqir yurmas sahrolarni" (Türkiston Bolalariga 1992:224)*

Geçmişini bilmeyen, yeni nesillere geçmiş değerlerini, tarihini okutturmeyen bir milletin akibeti Özbekistan ve benzeri ülkelerinki gibi olacaktır. Oripov, nereden nereye geldik eleştirisini "O'zbekiston" adlı şiirinde;

*Ko'z oldimdan kechar asrlar,
Ko'z-ko'z etib nuqsu chiroyin.
Sarson o'tgan necha nasllar, (O'zbekiston 1964)*

sorusuyla derinleştirir. Abdulla Oripov son birkaç asırda yaşanan gerçekleri görmüş ve bunlar karşısında isyan edebilmiş ender şahsiyetlerden biridir. O, milletin dştş durumu "Türkiston Bolalariga" adlı şiirinde dile getirirken düşmana kul kle olmanın, düşmanın ayakları altında ezilmenin utancını da hissettirir:

*O't ketsin u qora kunga- birovlarga qul bo'ldingiz,
Sharqu G'arbning o'rtasida oyoqosti yo'l bo'ldingiz.* (Türkiston Bolalariga 1992:224)

Bu şiirin devamında coğrafi olarak in ve Rusya'nın arasında kalmışlığın getir-diği zorluklardan bahseden Oripov, sahip oldukları inanç ve geçmişten gelen kahramanlık ruhu ile tüm zorlukların altından kalktıklarına şkretmektedir:

*O't ketsin u qora kunga - birovlarga qul bo'ldingiz,
Sharqu G'arbning o'rtasida oyoqosti yo'l bo'ldingiz.
Biroq iymon nuri doim oqib turgan qoningizda,
O'zingiz ham sezmagansiz, bir gavhar bor joningizda.
Ming-ming shukr, zamon kelib istiqbolga erishdingiz,
Xarob bo'lgan xonadonni butlamoqqa kirishdingiz.
Turkistonning bolalari, Turkistonning bolalari,
"Puf" deganda to'zg'igudek mo'jazgina lolalari.* (Türkiston Bolalariga 1992:225)

şair, her türlü aşağılanmaya rağmen nihayetinde bir lokma ekmeğe razı ancak anadilinde konuşabilmenin mutluluğu ile bağımsızlığın ilk yıllarında "O'zbekiston Davlati" adlı şiirini kaleme almıştır:

*Ne-ne kamsituvarni ko'rgan shu boshim bilan,
Ona xalqim, qoshingda tizza bukib turibman.
O'zbekcha gapirganda, bir chuqum oshim bilan
Sadaqai baxting deb borim to'kib turibman.* (O'zbekiston Davlati 1992)

Dünyaya ilimde, askerlikte nam salmış ataların evlatları olarak gelmelerine rağmen, uzunca bir dönem kendini bilmez şekilde birbiriyle mücadeleye tutuşup sonrasında Ekim İhtilali'nden medet ummaları ve bu İhtilalin onları buldukları vaziyetten daha da kötü bir duruma soktuğunu, daha fazla g kaybettiklerini "O'zbekiston" adlı şiirinde şöyle dile getirir:

*Bosh ustingga keldi inqilob.
Chora istab jang maydonidan
Samolarga uchdi unlaring,
Shahidlarning qirmiz qonidan
Alvon bo'ldi qora tunlaring.
Qonga to'lgan kafanim manim,
O'zbekiston, Vatanim manim."* (O'zbekiston 1964)

"O'zbekiston Bayrog'i" adlı şiirinde şair; Özbeklerin bir yandan çektiği sıkıntıları, maruz kaldığı zulümleri ve yaşadığı şuursuzluk hallerini dile getirirken bir yandan da sahip oldukları zengin tarihî miras ve kültür varlıklarından duyduğu gururu vurgulamaktadır:

Yazg'ilar bu shum o'tmish.
Moziyga o'qtin-o'qtin"...
"Sanasang hodisot mo'l
O'zbekning tarixida,
Har biriga bir noma
Yaki doston bitgulik.
Ne zotlar oqmagan bu
Asrlar arig'ida,
Har biri bitta xalqning
G'ururiga yetgulik. (O'zbekiston Bayrog'i 1984: 58-59)

Doğunun geçmişinin, başarılarla dolu olduğunun altını çizmeyi bir görev addeden şair, bu coğrafyanın bünyesinde taşıdığına inandığı "diriliş" imkânının mümkün olduğunu, hiçbir milletten eksikleri olmadığını "O'zbekman" adlı şiirinde şöyle ifade etmektedir:

... O'zbekman inshoolloh, iymonim butun
Tilim qisiq emas bashariyatdan.
Kimgadir tengdirman, kimdandir ustun
Zuvalam qorilgan samimiyatdan (O'zbekman 2000)

Şair, sağlam bir imana sahip Özbek halkını diğer halkların bir kısmından üstün görürken bir kısmı ile eşit görmekte ve şiirin devamında, bazen talihin onlara güldüğünü bazı zamanlarda ise felaket getirdiğini dile getirmektedir. Oripov, Özbekler olarak ne kadar cefa çekerlerse çeksinler düşmana boyun eğmeyerek istiklale kavuştuklarını belirterek şiirine son vermektedir.

Dirilişin yolunun öze dönmek de olduğuna inanan şair, bu düşüncesini "O'zbekiston" adlı şiirinde şöyle ifade etmektedir:

Mayli, yurtim, kezsang ham dunyo,
Fazolarga qo'ysang ham qadam,
O'zligingni unutma aslo,
Unutma hech, onajon o'lkam.
Bir o'g'lingdek men ham bu zamon
Kechmishingni qildim tomosha."
"Oltin bu vodiylar - jon O'zbekiston, (O'zbekiston 1994)

Burada dikkat çekici nokta, Özbekistan'ın zenginliğinin coğrafyayla bütünleştirilerek anlatmasıdır ki bu, şairin Özbekistan'ı bir "medeniyet ve diriliş" unsuru olarak tanımlamasından kaynaklanmaktadır. Oripov ilim, fen ve parlak bir geçmişle temellendirdiği düşüncelerini milli marşta şu şekilde ifade etmekte:

Yashnagay to abad ilmu fan, ijod
Shuhrating porlasin toki bor jahon! (O'zbekiston Madxiyasi 1992)

Abdulla Oripov'un Özbekistan'a bakışı, "kaynak" düşüncesi ve "ümit" duygusu etrafında şekillenir. Şair, bir medeniyet ocağı olarak gördüğü ülkesinin dağılan birliğini yeniden toparlayıp dünyada söz sahibi bir ülke olacaklarına inanmaktadır:

*Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
Olamni mahliyo aylagan diyor! (O'zbekiston Madxiyasi 1992)*

Güçlü bir ülke, parlak bir gelecek, hür bir ülke düşüncesi milli marşın yanında "Vatan" adlı şiirinde de yer almaktadır. Şair bu şiirinde vatansız yaşanamayacağını da altını çizer:

*Diyorim O'zbekistondur, ki andin iftixorim bor,
Demakim, hur adolatlig', davlati barqarorim bor,
Onamdek mehribon, munis Vatan bor, g'amguzorim bor,
Vatandan ayri ko'ngilni bilingki, yayratib bo'lmas.
Baayni bandi bulbulni chamansiz sayratib bo'lmas. (Vatan 1994)*

Şiirlerinde Özbek kimliğini özellikle vurgulamaktadır. Ara sıra olsa da Türkistan kelimesini kullanan şair bu coğrafyanın ilimde olduğu kadar sanatta da başarılı olmuş pek çok şahsiyet yetiştirdiğini belirtir. "Türkistan" adlı şiirinde Uluğbek, Biruni gibi Türk büyüklerinden gururla bahseder.

Vatan, bir ulusun kimliğini oluşturan ana unsurlardandır. Oripov Özbek kimliğine dair şiirlerinde "Özbekistan" ismini sıkça kullanır. Üzerinde yaşadıkları toprakların Özbeklere ait olduğunu vurgulama ihtiyacı ile;

*Toshkentdir kamon yasab degrezlarga bo'lgan cay
Bugun O'zbek yurtining eng katta korxonasi (Toshkent Sha'niga-1982:29)*

gibi mısralara sıkça rastlarız. Ancak Oripov'un şiirlerinde yer yer vatan "Türkistan"dır. Hatta "Quyash Shahri" şiirinde "Turan" terimini de kullanır:

*Turon yulduzlarin silsilasida
Chaqnadi yana bir qo'lbola quyash (Quyash Shahri 1983:40).*

Özbeklerin yaşadığı bu vatan onlara Tanrı tarafından bahşedilmiştir ve Özbek kimliğinin tamamlayıcısıdır. Oripov'a göre yeryüzünde Özbekistan'a denk bir yer ve insanoğlu arasında da Türk milletine denk bir millet yoktur:

*Balki chaman bo'lar dashti Karbalo,
Balki, Behisht mavcud yulduzlar aro.
Mening O'zbekiston- Vatanim bordir,
Ullarning baridan a'loroq, a'lo! (O'zbekiston 1994)*

Abdulla Oripov, yalnızca yiğitlik açısından değil aynı zamanda akıl, derin düşünme yetisi, gayretli oluş açısından da Özbeklerin diğer halklardan eksik bir tarafı olmadığını "O'zbekiston Bayrog'i" adlı şiirinde şöyle ifade etmektedir:

Har qanday lashkarning ham

*O'z tug'i bor,
Sen qaysi saltanatdan,
Sen qaysi davlatdan kam.
Qo'rg'onlar qatorida
Bir qo'rg'onsan ustuvor,
Vallamat, tug'dor yurtim,
Muhtasham Respublikam (O'zbekiston Bayrog'i 1984: 58-59)*

O'zbekiston adli şiirde, Özbekistan'ın ve Özbeklerin maddi-manevi kültürel değerleriyle karşılaşırız. Özbek halkının kendi mirasını koruma ve canlandırma amacını taşıyan bu şiirde şair ülkesini tarihi, kültürel, milli ve manevi değerleriyle paha biçilmez bir yer olarak betimler:

*Yurtim, senga she'r bitdim bu kun,
Qiyosingni topmadim aslo.
Shoirilar bor, o'z yurtin butun -
Olam aro atagan tanho. (O'zbekiston 1964)*

O'zbekiston şiiri, düşünce yapısı bakımından ideolojik bir metindir, şair Özbek alt kimliği altında Türklük görüşünü yansıtmaktadır. Tarihî zemini coğrafi zeminin takip ettiği şiirde şair sonradan yönünü insana döner. Özbekistan'ı halkıyla düşünür. Şair en büyük kahramanların aslında vatan için asırlardır hem canı hem malını veren; son lokmasını da hem kendi evladı hem de savaşlarda yetim kalmış başka milletlerin çocuklarına bırakan halkın kendisi olduğu özelliğini vurguluyor.

*Bobolardan so'zladim, ammo
Bir zot borkim, baridan suyuq:
Buyuklarga baxsh etgan daho,
Ona xalqim, o'zingsan buyuk.
Sen o'zingsan, eng so'nggi nonin
O'zi emay o'g'liga tutgan.
Sen o'zingsan, farzandlar shonin
Asrlardan opichlab o'tgan. (O'zbekiston 1964)*

Şair, "O'zbekman" adlı şiirinde de yukarıdaki duygulara benzer bir hissiyat içindir ve tarihi süreç içerisinde kimi zaman başarının getirdiği mutluluğu kimi zaman başarısızlığın verdiği mutsuzluğu yaşadıklarını ancak ne kadar cefa çekerse çeksınler düşmana boyun eğmeden yaşamak şiarını unutmadıklarını dile getirmektedir:

*O'zbekman, gohida iqbolim kulib,
Gohida o'zimdan chiqqan ofatim.
Dunyoni olsam-da jahongir bo'lib,
Go'dak yig'isiga yo'qdir toqatim.*

*O'zbekman, qanchalik jafo chekmayin,
O'zinga haq bo'ldim, o'zinga haqman.
Yashadim yovlarga bo'yin egmayin,*

Bu kun o'z erkiga erishgan xalqman. (O'zbekman 2000)

“O'zbekiston” adlı Şiirin devamında milletin yıllarca büyük acılar yaŐadığını, Cengiz Han'ın istilasından Türkistan'ın yetiŐtirdiđi bir başka değer Celaleddin Harzemşah sayesinde kurtulduğundan söz eden Şair, her bölümünde Özbekistan'ın kendi vatanları olduğunun üzerini çizer:

*Seni chingiz g'azabga to'lib
Yo'gotmoqchi bo'ldi dunyodan.
Jaloliddin samani bo'lib
Sakrab o'tding Amudaryodan.
Sensan o'shal samanim manim,
O'zbekiston, Vatanim manim. (O'zbekiston 1964)*

Düşmana karşı tek yumruk olan bu milletin fertleri, barıŐ zamanlarında kardeŐlik, birbirini sevmeye, yardımlaŐma, dayanıŐma duygusu içinde olması gerekirken, maalesef birbirine düŐmüŐ ve bu durumdan faydalanan BolŐevikler yenileşme hareketlerini ve aydınlanma çabasının yönünü tamamen deđiŐtirmiŐ ve devrim ateŐi Özbekistan'ı da yakmıŐtır.

*Toleingda bor ekan yashash,
Goh qon ichding, gohida sharob.
Etmoq bo'lib yurtim xomtalash,
Bosh ustingga keldi inqilob.
Chora istab jang maydonidan
Samolarga uchdi unlaring,
Shahidlarning qirmiz qonidan
Alvon bo'ldi qora tunlaring.
Qonga to'lgan kafanim manim,
O'zbekiston, Vatanim manim. (O'zbekiston 1964)*

Devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak çoğunlukta olmasına rağmen, egemen konumda bulunmayan yani kendi ülkelerinde bir nevi azınlık muamelesi görmüŐ bireylerin doğal olarak geliŐtirdiđi bir tutum içerisinde geleneği ve dili korumaya yönelik kimi zaman üstü örtülü kimi zaman aıa savunmaya geçmelerinin bir yansımaları olan “O'zbekiston Vatanim Menim” Şiiri Özbekistan toprağına sahipleniŐin bir çığlığıdır:

*Sen ketarsan balki yiroqqa,
Farg'onada balki, balqarsan.
Balki chiqib oqargan toqqa,
Cho'pon bo'lib gulxan yoqarsan.
Balki ustoz Oybekdek to'lib
Yozajaksan yangi bir doston.
Balki Habib Abdulla bo'lib,
Sahrolarda ochajaksan kon.
Tuprogi zar, ma'danim manim,*

O'zbekiston, Vatanim manim.
Mayli, yurtim, kezsang ham dunyo,
Fazolarga qo'ysang ham qadam,
O'zligingni unutma aslo,
Unutma hech, onajon o'lkam.
Bir o'g'lingdek men ham bu zamon
Kechmishingni qildim tomosha.
Iqbolingni ko'roldim ayon
Istiqolning ufqlari osha.
Iqboli hur, sho'x-shanim manim.
O'zbekiston, Vatanim manim. (O'zbekiston 1964)

Rusların milliyetler politikası ödün ve baskı politikaları arasında dengeye dayalı bir uygulamadır. Ayrılmak hakkı olarak yer alan politika zamanla bir ulus inşası politikasına oradan da Sovyetleştirilmenin bir aracı haline dönüştürülmüş ve nihai hedef ulusların ayrışması değil, Sovyet çatısı altında birleşmesi olarak belirlenmiştir. 1950'lerin sonlarına doğru, yerel ve ulusal hareketlerin artması nedeniyle, parti politikası yeniden değiştirilmiştir. Ancak bu dil, din, kültür, etnik olarak Ruslarla ortak bir noktayı olmayan tüm topluluklarda olduğu gibi Özbeklere de bağımsızlık getirmemiştir. Rusların dil, millet politikalarına rağmen Özbekler özlüğünden uzaklaşmamış ve bağımsız olma arzuları yok olmamıştır. Abdulla Oripov da ülkesi için erkin, başarılı ve uzun ömürlü bir gelecek isteğini sıklıkla dile getirmiştir.

Zavol ko'rma hech qachon, o'lkam,
Zavol bilmas shu yoshing bilan.
Muzaffar bo'l, g'olib bo'l, o'ktam,
Do'stu yoring, qardoshing bilan.
Asrlarning silsilasida
Boqiy turgay koshonang sening.
Ulug' bashar oilasida
Mangu yorug' peshonang sening.
Mangu yorug' maskanim manim,
O'zbekiston, Vatanim manim. (O'zbekiston-1964)

SONUÇ

Edebiyat belli bir arka planı olan ve kültürel zemin üzerinde oluşturulan bir anlatı sistemidir. Bu özelliği onun, kimlik oluşturmada ve kimliğin dönüştürülmesinde doğrudan etkili olabilmesini sağlar. Ancak bu edebiyat milli olduğu takdirde milli kimlik oluşturulabilir. Edebiyat sayesinde milli kimlik, siyasal kimlik, dini kimlik ve kültürel kimlik şekillendirilebilir. Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan destan ve şiir türü genelde tüm Türk topluluklarının olduğu gibi Özbek kimliğinin oluşturulmasında da önemli işlevler üstlenmiştir.

Yirmi birinci yüzyıl Eski Sovyetler Birliği coğrafyasında yeni politik oluşumlar – çözümler - yok oluşların asırdır ve tüm gelişmeler edebi eserlere, dolayısıyla Özbek şiirine yansımıştır. Özbeklerin “düzenin makinesi” olmasını engelleyen, ona yeniden “milli” bir kimlik kazandıran önemli unsurlardan biri Ceditçilik anlayışını devam ettiren şairler ve onların şiirleri olmuştur.

Asır başlarında ortaya çıkan Ceditçiler Özbek Cedit Edebiyatının ilk temsilcileridir. Şairler Cedit Edebiyatının ilk dönemi olan 1910–1938 yıllarında toplumcu ve milliyetçi bir çizgide eserler vermiştir. Şiir yoluyla toplumu uyandırmak, yüceltmek amacıyla olan Ceditçi şairler baskıya, cehalete, sömürgeciliğe karşı savaş açmıştır. 1938–1960 yılları Özbek şiiri açısından Suskunluk Dönemidir. 1960–1986 arası ise Yeni Dönem olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem Yeni Özbek Edebiyatının kurucuları arasında yer alan ve şiir alanında Özbek edebiyatının en önemli temsilcisi olan Abdulkhakim Süleymanoğlu Çolpan’ın Yeniden Uyanış şiirinin doğuşunda rolü tartışılmaz. Abdulla Oripov’un ilk şiir kitabı olan «Mitti yulduz» 1 (1965) adlı kitabından başlayarak «Ko’zlarim yo’lingda» (1966), «Onajon» (1969), «Ruhim», «O’zbekiston» (1971), «Xotirot», «Yurtim shamoli» (1974), «Yuzma-yuz», «Hayrat» (1979), «Najot qal’asi» (1981), «Yillar armoni» (1983), «Haj daftari», «Munojot» (1992), «Saylanma» (1996), «Dunyo» (1999), «Shoir yuragi» (2003) gibi kitaplarında onun izlerini görmek mümkündür.

Oripov gerek yukarıdaki şiir kitaplarında gerekse «Jannatga yo’l» (1978), «Sohibqiron» (1996), «Sohibqiron» (1998) destanları ile Özbek adı ve idealini yaratmaya, yaşatmaya gayret etmiştir. Özbek şiirinde milliyetçi anlayışa ve üslûba hâkim olan uzak geçmiş tarihe yönelik, kahramanlık ve idealizmdir. Oripov bir yandan vatanın, uğruna canlar verilen bir değer olduğunu vurgularken diğer yandan sık sık vatan olarak Özbekistan’ı vurguladığı görülür. Vatan bir milletin istikbalidir. O olmazsa yok oluş muhakkaktır. Milli marş şairi (O’zbekiston Mathiyasi 1992) aynı zaman da dini-felsefî temele dayalı sosyolojik, psikolojik, tarihsel çözümlerler yaptığı eserleriyle de Özbek edebiyatında önemli bir yere sahiptir.

Abdulla Oripov’un eserlerinde Özbek kimliği ön plandadır. Bir toplumun, bir halkın ve bir kişinin kendisini nasıl gördüğü, tarih ve toplum süreçlerinde kendini nasıl konumlandığı noktasında şairimiz eserler vermeye başladığı altmışlı yıllardan itibaren aynı çizgidedir.

Millî birlik düşüncesi ile vatan sevgisi iç içedir ve bunlar birbirinden ayrı tutulamaz. Şair, neslinin bütün çocukları gibi büyük felaketlerin ortasında dünyaya gelmiş ve doğduğu, yaşadığı, topraklarda ikinci sınıf insan muamelesi görmüştür. Dikkat edilirse Oripov’un tarihte en çok özlediği devirler; Emir Timur’un, Mirza Ulugbek’in, Cemaleddin Harzemşah’ın, Biruni’nin; hayat hamlesinin en güçlü olduğu devirlerdir. Oripov, mekâna ve çevreye tarih düşüncesi ve mensubiyet şuuru ve duygusu arasından ve arkasından bakmış, zaman zaman çevreyi hissiyat ve şahsiye-

tinin bir parçası gibi görüp, milleti adına sahiplenerek terennüm etme yoluna gitmiştir.

Anadilin milli birlik ve beraberlikte, kültürün yaşatılmasında önemini kavrayan şair 1964 yılında kaleme aldığı "Ona Tilimga" başlıklı şiirinde dilin yok oluşunu kişinin yani milletin yok oluşu şeklinde değerlendirmiştir:

*Ona tilim, sen borsan, shaksiz
Bülbül kuyin she'rga solaman.
Sen yoqolgan kuning, shubhasiz,
Men ham to'ti bo'lib qolaman...*

Yaşadıkları bunca acılara, öz yurtlarında horlanışlara rağmen Abdulla Oripov kendi halkına duyduğu sevginin yanında son noktada insanı insan olduğu için sevmek gerektiği inancı onun fikir dünyasını göstermektedir:

*İstayman, qora rang qolmasa cinday,
İstayman botmasa shu rangin quyash.
Akaning singilga achinganiday
İnson inson uchun to'ka olsa yash.
Ona xalq baxti deb har vaqt, har qachon,
İstayman, bir safda tursa odamlar.*

KAYNAKÇA

- ABDULLAEV, M. (Suhbatdosh, 18 Mart 2011), "Oripov, A. Ozod Ruh Meni Bir Umr Tark Etmadi: O'zbekiston Xalq Shoiri A. Oripov Bilan Suhbat", *Adabiyat va San'at Nashriyati*, 3.
- AFOQOVA, N. (1997), *Abdulla Oripov Lirikasida Badiiy San'atlar*, Doktora Tezi Avtoreferati, Toshkent.
- ASHUROVA, G. (2008), *Abdulla Oripov She'riyatida An'ana va Badiiy Mahorat (O'braz, Goya va Tasvir)*, Doktora Tezi Avtoreferati, Toshkent.
- ERNAZAROVA, G. (2001), *XX. Asr O'zbek Po'eziyasida Milliy Tafakkur va Uning Badiiy Talqini (Cho'lpon, G. G'ulam, A. Oripov Misolida)*, Doktora tezi Avtoreferati, Toshkent.
- JABBOROV, İ. (2008), "Abdulla Oripov She'rlarida Tarix Tuyg'usi", *O'zbek Tili va Adabiyati*, S. 2, 60-62.
- ORİPOV, A. (1987), *Yillar Armoni*, Toshkent: Adabiyat va San'at Nashriyati.
- ORİPOV, A. (1996), *Saylanma*, Toshkent: Sharq.
- ORİPOV, A. (2001), *Tanlangan Asarlar, I-IV*, Toshkent: G. G'ulom Nomidagi Adabiyat va San'at Nashriyati.
- SULTONOV, İ. – ABDİEV, İ. (Suhbatdosh, 22 Mart 2011), "O'zbekiston Qahramoni Abdulla Oripov Bilan Suhbat", *Hurriyat*, 5.
- YUSUPOVA, R. (2009), "Abdulla Oripov She'rlarida Semantik Pleonazm", *O'zbek Tili va Adabiyati*, S. 3, 83-86.

AĞ KAYNAKLARI

www.onatili.uz. 02.01.2013

<http://literature.uz>. 20.03.2013

www.uzland.info 12. 01. 2013

<http://forum.ziyouz.com> 12. 01. 2013